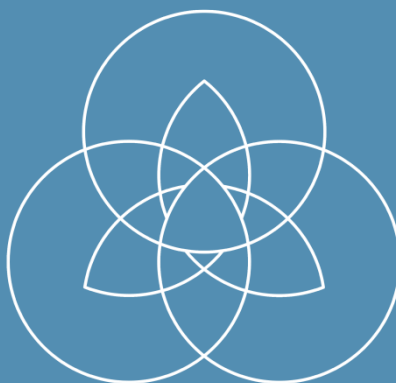




Samen bewegen naar onderwijs dat blijft vormen voor het leven

De Staat van het Vrijeschoolonderwijs



Aziza Mayo

Lectoraat Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs

Samen bewegen naar onderwijs dat blijft vormen voor het leven

De staat van het Vrijeschoolonderwijs

Het is warm in de zaal. Ruim honderdtwintig docenten van drie verschillende VO-scholen staan op deze donderdagochtend klaar om aan hun studiedag over zelfsturing te beginnen. Op het podium staat een leerling die ze uitlegt wat ze zo gaan doen: in tweetallen op muziek door de krappe ruimte bewegen. De een met gesloten ogen, de ander met een open blik. Zonder tegen elkaar te praten. Michael Jackson schalt door de speakers: *"Just beat it, beat it..."* De tweetallen komen in beweging: schoorvoetend en vastberaden; zoekend en sturend; leidend en volgend; tastend en swingend. Zo'n twintig minuten bewegen ze samen. Een aantal keer wisselen ze van rol. Een aantal keer staan ze stil om met elkaar te delen wat ze ervaren:

"Pfff, echt spannend om je ogen te sluiten en blind te vertrouwen op een ander..."

"Wat mooi om te merken dat je na een tijdje niet alleen maar geleid wordt, maar samen beweegt op de muziek en samen een weg vindt"

"Wat gaaf om dansend met je ogen dicht zelf te voelen waar je heen kan en wil!"

Innerlijk en uiterlijk de ontwikkeling doormaken van je laten leiden, naar in gezamenlijkheid bewegen, naar je eigen weg gaan. Innerlijk en uiterlijk de beweging maken van de ander de weg wijzen, naar samen bewegen, naar in sterke verbondenheid waarnemen hoe de ander zijn eigen weg zoekt. De eerste weg spiegelt een ontwikkeling die de leerling doormaakt in het onderwijs; de tweede die van de onderwijzer en opvoeder. Wat vraagt het van het vrijeschoolonderwijs om leerlingen in deze tijd en samenleving deze ontwikkelingsweg op een voor hun passende wijze te bieden? Dit vormt mijns inziens een belangrijk vraagstuk in het huidige vrijeschoolonderwijs. Dat zal ik hieronder toelichten.

Werken vanuit intenties

De afgelopen vier jaar hebben we het voorrecht gehad om voor ons werk bij het lectoraat Waarden(n) van Vrijeschoolonderwijs met (oud-)leerlingen, leerkrachten, docenten, intern begeleiders, schoolleiders, rectoren, bestuurders, lerarenopleiders en ouders in gesprek te gaan. Uit hun unieke verhalen, ervaringen, waarnemingen, vragen, onderzoeken en inzichten kun je een gemeenschappelijk antwoord destilleren op de vraag wat goed vrijeschoolonderwijs is in deze tijd: onderwijs dat er toe bijdraagt dat leerlingen hun eigen levensweg kunnen en willen ontdekken en vormgeven vanuit een gevoel van innerlijke

vrijheid en vanuit diepe verbondenheid met de wereld en de anderen die daarin leven. Dit beeld sluit nauw aan bij de intenties van waaruit het vrijeschoolonderwijs bijna honderd jaar geleden is ontstaan. Toen wilde men door middel van onderwijs een omgeving scheppen waarin leerlingen geleidelijk en ieder op hun eigen wijze het vermogen en de wil konden gaan ontwikkelen om vanuit innerlijke vrijheid, solidariteit en rechtvaardigheid in en met de wereld te zijn en op positieve wijze bij te dragen aan het bestaan in de wereld (Steiner, 2001). Je zou dit een *volwassenwijze* van in de wereld bestaan kunnen noemen (Biesta, 2018). Vrijescholen beogen onderwijsgemeenschappen te zijn waarin leerlingen zelf, op een eigen moment wakker kunnen worden aan het verlangen om op een volwassen manier in de wereld te bestaan. Vanuit deze intentie wordt steeds de vraag gesteld: *hoe verzorgen we ons onderwijs in het licht van deze bedoelingen op passende wijze voor deze leerlingen die nu, in de huidige en toekomstige wereld hun weg moeten vinden?* Door meer specifiek te kijken naar de concrete handelingsvragen waarover wij met scholen in gesprek zijn, ontstaat zicht op onderwijsvraagstukken die breed in het huidige vrijeschoolonderwijs leven en waar scholen op passende wijze naar proberen te handelen. Dit brengt mij terug bij de twee hiervoor beschreven ontwikkelingsbewegingen. Een van de vraagstukken waarvan wij ervaren dat het breed klinkt heeft namelijk betrekking op het laatste stuk van die beweging: waarin de leerling vanuit eigen kracht kan en wil bewegen en wat dat van de leerkracht vraagt in doen en laten.

Vraagstukken verbonden aan de intenties van het onderwijs

De afgelopen twee decennia stond niet zozeer dit vraagstuk centraal, maar juist het vraagstuk hoe het vrijeschoolonderwijs op passende wijze vormgegeven kon worden om er voor te zorgen dat leerlingen in staat waren om mee te bewegen en in te voegen in de structuren van de Nederlandse samenleving. Er is in die periode ongelooflijk veel werk verricht in vrijescholen om er voor te zorgen dat de leerlingen toegerust waren voor deelname aan bijvoorbeeld hoger onderwijs en de Nederlandse arbeidsmarkt. Nu veelal aan de kwalificatie- en socialisatie eisen van de samenleving wordt voldaan, ontstaat in scholen opnieuw ruimte en behoefte om de eigen 'vrijeschoolse' onderwijsintenties weer meer centraal te stellen. Die intenties hebben betrekking op wat ook wel de subjectwordingsfunctie van het onderwijs wordt genoemd: bijdragen aan het opwekken van het verlangen van leerlingen om op een volwassenwijze in de wereld te willen bestaan (Biesta, 2011).

Vrijescholen realiseren zich ten eerste dat zij een belangrijke rol kunnen en willen blijven spelen bij het opwekken van het verlangen bij leerlingen om op een volwassenwijze vorm te geven aan hun bestaan in de wereld. Ze realiseren zich ook dat dit zowel vraagt om ervaringen die leerlingen instaat stellen deel te nemen aan bestaande manieren van zijn in onze samenleving, als om ervaringen die leerlingen in staat stellen om die bestaande

manieren kritisch te bevragen en waar nodig te veranderen. Ervaringen waardoor ze kunnen gaan ontdekken *hoe* zij willen deelnemen aan het leven en *waartoe* zij dat wat ze geleerd hebben willen en kunnen inzetten. Dat vraagt bijvoorbeeld om onderwijsprocessen die leerlingen laten oefenen met het maken van eigen keuzes op grond van eigen oordeelsvorming; waarin zij kunnen ervaren wat het vraagt en brengt om zelf initiatieven te ontplooien waarmee ze in handelingen en vormen in de wereld uitdrukken wat zij zelf waardevol en nodig vinden; maar ook waarin zij ontmoeten en ervaren wat hun eigen ideeën, handelingen en gevoelens bij anderen doen en verkennen op welke wijze zij dat mee nemen in eigen keuzes en handelen. Centraal staat het autonoom kunnen en willen bewegen in verbondenheid met de wereld (Mayo, 2015).

Daartoe is het vrijeschoolonderwijs zo ingericht dat leerlingen keer op keer voorbeelden ontmoeten van hoe door anderen vormgegeven wordt aan het bestaan in de wereld. Degene die het onderwijs geven proberen dit bijvoorbeeld niet alleen in hun eigen handelen ervaarbaar te maken, maar ook in de verstelstof die een belangrijke plaats in de lessen inneemt. De onderwijsprocessen kennen daarbij globaal een begeleidingsstructuur die lijkt op die van meester en gezel: de beginnening neemt waar en handelt mee met de meester, gaat vervolgens onder begeleiding van de meester zelf oefenen en uitproberen, om tenslotte zelfstandig en naar eigen inzicht te kunnen gaan handelen en vormgeven. Met name in het primair onderwijs leven veel vragen over welke onderwijservaringen passend en gepast zijn op verschillende leeftijden om leerlingen zelfstandigheid in handelen, voelen en denken te laten beleven en ze te laten oefenen met de vrijheid en verantwoordelijkheid die dat met zich meebrengt. Leerkrachten zoeken hoe zij tegemoet kunnen en willen komen aan de groeiende behoefte die zij waarnemen bij leerlingen om al op jongere leeftijd ruimte te krijgen om eigen wegen te verkennen en te bewandelen. Een belangrijke uitdaging bij dit door de leerkrachten ervaren pedagogische appèl is dat de waargenomen behoefte tot meer zelfstandig bewegen niet zondermeer past binnen de bestaande denk- en handelingspraktijken en tradities van het vrijeschoolonderwijs.

Ruimte om zelf te bewegen en verbonden te blijven

In het vrijeschoolonderwijs in de basisschoolleeftijd vervult de leerkracht de rol van liefdevolle autoriteit die leerlingen met beelden en ervaringen uitnodigt om mee te bewegen met wat waardevol en goed wordt geacht; om zich daarmee te verbinden; om het nieuwe te leren kennen en zich daarin te bekwamen. Het vrijeschoolcurriculum en de vrijeschooldidactiek bieden bijzonder veel handreikingen om als leerkracht invulling en vorm te geven aan passende manieren om leerlingen te leiden en mee te laten bewegen met jou als leerkracht en de grotere stroom. Een voorbeeld daarvan is de vertelstof in het periodeonderwijs voor de verschillende leerjaren. Daarmee heb je als leerkracht een basis

om de leerling in ontmoeting te brengen en uit te nodigen om zich in te leven en te verbinden met beelden en ervaringen in de wereld die innerlijke ontwikkelingsvraagstukken van de kinderen spiegelen. Deze ontmoetingen zijn er op gericht gevoelens van bijvoorbeeld verwondering, verbazing, ontzag, maar ook plezier of soms verontwaardiging op te roepen. Die gevoelens vormen een basis voor een groeiend verlangen om zelf ook te ervaren, te doen, te kunnen en te zijn wat eerst wordt ontmoet in de ander en het andere. Leerlingen worden daarbij uitgenodigd om wat zij gedaan, gehoord of gezien hebben op kunstzinnige wijze (vanuit het gevoel) te verwerken, bijvoorbeeld door het maken van een tekening. De kennis en vaardigheden die leerkrachten aan leerlingen overdragen zijn vooral praktisch van aard. Het overdragen van abstracte kennis, maar ook expliciete uitleg waarin beelden en ervaringen worden geduïd, worden vermeden. Er wordt wel ruimte geboden om vragen daarover die bij de leerlingen zelf opkomen met elkaar te verkennen, in gesprekken tussen leerlingen, maar ook door al doende iets uit te proberen of te maken, of aan de hand van een kunstzinnige opdracht. Pas later, bij oudere leerlingen krijgen abstracte, mentale vormen van verwerken, bevatten en begrijpen geleidelijk aan een vanzelfsprekende plaats in het leerproces, bijvoorbeeld door leerlingen aan de hand van vragen te laten benoemen wat voor hun de essentie van een beeld of waarneming is. Toch blijft ook dan nadrukkelijk de uitnodiging klinken om hierbij ook het gevoelsleven te verkennen en mee te nemen in de oordeelsvorming en om de eigen inzichten, betekenissen en ideeën ook uit te blijven drukken in beleefbare ervaringen, beelden of objecten.

Het mag duidelijk zijn dat in de ervaringen waarin de leerlingen de wereld en zichzelf ontmoeten de nadruk (zeker in de basisschoolleeftijd), niet primair ligt op het mentaal bevatten van en oordelen over die ervaringen en de daarin aangeboden lesstof. Leerlingen worden in deze ontwikkelingsfase nog niet aangespoord om tot denkmatische, rationeel beargumenteerde keuzes en oordeelsvorming over wat goed of wenselijk is te komen. Handelingskeuzes die leerlingen maken volgen nog sterk de door de leerkracht geboden voorbeelden en wat de leerling daar zelf aan ervaart en voelt. Maar wat als je als leerkracht in antwoord op een pedagogische vraag van een leerling besluit dat dit kind niet meer altijd vanzelfsprekend mee hoeft te bewegen met jou en de stroom van de klas? Dat roept vragen op. Om zelfstandig te kunnen werken moet je bijvoorbeeld kunnen bedenken welke stappen gezet moeten worden om tot iets te komen, of een doel formuleren waar je naar toe wilt werken, bedenken waarmee en wanneer je hulp nodig hebt. Wanneer kan en wil je dit doen met enkele leerlingen, met de klas als geheel? Een van de zorgen die gevoeld wordt is dat wanneer zich tijdens het verkennen van eigen wegen keuzemomenten aandienen en afwegingen gemaakt moeten worden, dit proces minder vanzelfsprekend het goede voorbeeld van de leerkracht volgt en wellicht te vroeg van het kind vraagt om te handelen vanuit wat het denkt. Benoem jij dan als leerkracht voor de leerlingen wat ze moeten leren en geef je uitleg hoe ze dit kunt oefenen? Of moet je dan misschien zorgen voor ervaringen waaraan ze zelf al doende kunnen gaan ontdekken wat ze nodig hebben of

moeten doen? Hoe doe je dat dan? Wat doe je dan als die inzichten uitblijven en leerlingen keer op keer de ervaring hebben dat het ze niet lukt? Of, wat doe je als leerlingen van te voren al verwachten dat het niet zal lukken en daarom helemaal niet gaan beginnen? Zie je er dan voortaan vanaf of reik je ze iets aan waardoor de mogelijkheid ontstaat dat ze een zelf weer een stapje kunnen gaan zetten?

Dit zijn geen eenvoudige vragen waar één algemeen geldend antwoord op te formuleren is. Toch zien we dat leerkrachten in basisscholen steeds vaker al handelend zoeken hoe de zij leerlingen ruimte kunnen bieden om zowel mee te bewegen met de stroom van de klas en de (voor)beelden en initiatieven van de leerkracht te volgen, als ook om hun eigen stroom te vinden en eigen initiatieven te ontplooien en te verwezenlijken (Snijkers, 2018). Een voorbeeld van een nieuwe handelingspraktijk die daaruit (aan het) ontstaan is, is om al vanaf de lagere klassen te differentiëren in oefenstof en instructie voor met name taal- en rekenonderwijs. Deze manier van werken komt niet in plaats van de bestaande lespraktijk waarbij leerlingen eerst meebewegen met de leerkracht en de stroom van de klas en vanuit beelden en ervaringen de lesstof beleven opdat zij zich daar vanuit het gevoel en het handelen mee gaan verbinden. Wel biedt het mogelijkheden om al op jonge leeftijd in de klas en onder begeleiding van de leerkracht te oefenen met zelf bewegen; bijvoorbeeld doordat gewerkt wordt met werkboeken waarin een breed spectrum aan oefenstof beschikbaar is. Hierdoor ontstaat in de klas ruimte voor leerlingen om in passend tempo, op een bij hem of haar passende wijze door de lesstof te bewegen. Vanuit dit soort nieuwe handelingspraktijken ontstaan ook weer nieuwe vragen die eerder wellicht minder relevant of zichtbaar waren. Bijvoorbeeld, hoe je er als leerkracht voor kunt zorgen dat de ruimte die leerlingen krijgen om veel sneller door de lesstof heen te bewegen en zo ook het denken verder te ontwikkelen, ze uitnodigt om dit niet los van maar juist in verbondenheid met het voelen en handelen te doen. Op meer en meer scholen wordt daarom geëxperimenteerd met projectmatige werkvormen waarin leerlingen niet alleen hun cognitieve talenten kunnen ontwikkelen, maar ze nadrukkelijk ook aangesproken worden om in de uitwerking van vragen en bij het tot uitvoering brengen van ideeën juist ook praktische en kunstzinnig te werk te gaan (Snijkers, 2018).

De bereidheid van de leerkrachten om dit soort vraagstukken al handelend aan te gaan vormt een belangrijke kans voor het vrijeschoolonderwijs. Niet alleen om ook aan huidige en toekomstige generaties leerlingen onderwijs te bieden dat ze op vruchtbare wijze voorbereidt op het vinden en vormgeven van hun eigen levensweg, maar ook om te zorgen dat het eigenaarschap over onderwijsprocessen ligt bij degene die dit onderwijs al handelend, iedere dag weer opnieuw tot realiteit maken. Het aangaan van dit soort ingewikkelde vraagstukken biedt leerkrachten oefenruimte waarin zij hun pedagogische virtuositeit (Biesta, 2011) actief kunnen ontwikkelen. In deze vraagstukken onderzoeken zij

hoe te handelen vanuit de intenties van het vrijeschoolonderwijs, maar op grond van eigen oordeelsvorming, zodat goede onderwijservaringen ontstaan voor de leerlingen van nu, die hun weg moeten vinden in de wereld van nu en morgen.

Zichtbare en inzichtelijk onderwijsruimte voor het zelfstandig bewegen

In het verlengde van de vraag over hoe te handelen in de scholen opdat leerlingen op passende wijze kunnen oefenen aan het zelfstandig bewegen in de wereld wordt vanuit school- en bestuursniveau gezocht naar hoe je als school zichtbaar en inzichtelijk kunt maken hoe en waar je hier aan vormgeeft in het onderwijs en waartoe dit bijdraagt. Niet om dit ontwikkelingsaspect van de leerlingen te beoordelen, maar zodat een deelbaar beeld gevormd kan worden dat laat zien wat scholen te doen of te laten hebt om aan de verdere ontwikkeling daarvan bij te dragen. Vrijescholen zien hier een kans om de eigen wijze waarop zij in onderwijsprocessen invulling geven aan de subjectwordingsfunctie tot een belangrijke pijler van de kwaliteit van dit onderwijs te maken.

Onderwijservaringen vanuit typische vrijeschoollessen, zoals het periodeonderwijs of de kunstzinnige en ambachtelijke vaklessen, bieden hiertoe waardevolle aanknopingspunten. Het leerproces dat leerlingen in die lessen doormaken wordt gezien als een cyclisch proces waarin onderwijsinhouden in zeven fasen worden verwerkt en getransformeerd tot iets eigens (Bond van Vrije Scholen, 2000). Dit proces is afgeleid van de levens- of spijsverteringsprocessen waarbij we ons eten in fasen verteren en omvormen (Steiner, 2000). Het begint met *explorerend waarnemen* (1) van dat waarmee zij door de leerkracht in ontmoeting worden gebracht. Al doende gaan leerlingen zich wilsmatig met het onderwerp *verbinden* (2). Vervolgens komen leerlingen aan de hand van allerlei vragen die de ervaringen oproepen over het onderwerp tot het *verwerken* (3) en *individualiseren* (4) of eigen maken van de leerstof. Wat niet geïndividualiseerd wordt blijft liggen. Met wat wel eigen gemaakt is gaan de kinderen *oefenen* (5), en al doende *vermeederen* (6) ze hun kennis en vaardigheden. In de zevende fase gaan leerlingen vanuit dat wat zij vanuit het voorgaande verinnerlijkt en eigengemaakt hebben, zelfstandig *scheppen* (7) en iets nieuws toevoegen (zie voor een uitgebreide beschrijving aan de hand van een praktijkcasus: Krijger, 2018). Als leerlingen eigen scheppingsprocessen aangaan, zoals het maken van een vrije tekeningen of eigen gedicht naar aanleiding van een verhaal of ervaring, geven zij op kunstzinnige wijze uitdrukking aan wat voor hun de (waardevolle) essentie is van een verhaal, waarneming of ervaring. In dat proces laat de leerling onherroepelijk iets zien over hoe hij of zij op dat moment in de wereld bestaat.

Maar ook de socialisatie en kwalificatieprocessen tijdens deze lessen gaan nadrukkelijk verder dan kunnen reproduceren van wat anderen weten en kunnen of van de betekenissen

die anderen verlenen aan beelden en gebeurtenissen. Zeker in het voortgezet onderwijs zijn dit lessen waarin het leerproces juist niet stopt als leerlingen zich eenmaal eigengemaakt hebben wat in de samenleving al geweten en gekund wordt. In de lessen volgt vanuit het proces waarin de leerlingen zich verbinden en leren meebewegen met een groter geheel, steeds de uitnodiging om als leerling je eigen beweging te gaan maken in denken, voelen en handelen; om zelf te ontdekken wie je bent en wat je belangrijk vindt, maar vooral ook door manieren en vormen van handelen te ontwikkelen waarmee je dat uitdrukt in de wereld. Bijvoorbeeld door op de ene dag van een scheikunde periode een proef te doen en het verloop daarvan nauwkeurig te tekenen of in woorden te beschrijven en pas de volgende dag in een gesprek die waarnemingen te recapituleren en opnieuw te bezien. Op deze terugblik volgen verdiepende en verduidelijkende vragen. In het daarop volgende gesprek staan de verworven inzichten en belevingen vanuit de leerlingen centraal. De leerkracht houdt zich daarbij zoveel mogelijk terug. Die verworven inzichten en belevingen worden op hun beurt weer toegepast bij keuzes voor nieuwe teksten, beelden of handelingen. Het proces van loslaten en het weer bewust in herinnering brengen van een eerdere waarneming wordt zo gehanteerd als didactische middel tot verdieping van de ervaring zelf en tot zelfstandige begripsvorming als basis voor zelfstandige oordeelsvorming (Lutters, 2018). Al doende, voelende en denkend worden leerlingen geacht vaardigheden en kennis te ontwikkelen waarmee zij de essentie gaan vatten die voor henzelf spreekt uit een les, stuk tekst, een beeld, of een ervaring.

Dat neemt overigens niet weg dat ook in het voortgezet vrijeschoolonderwijs vragen leven over het verkennen, oefenen en nemen van zelfstandigheid door leerlingen in het leerproces. Hier leeft minder de vraag *of je dat moet doen*, maar meer *wat je als leerkracht moet doen en laten om te zorgen dat leerlingen zelf groeien in het vermogen en de wil om zelf vorm te geven aan hoe ze bewegen in lessen en de wereld*. Hoe zorg je dat leerlingen zich (mede)eigenaar van hun leerproces gaan voelen en daar ook verantwoordelijkheid voor kunnen en willen nemen? Dat zij ook nieuwe dingen willen blijven leren omdat zij zich over iets verwonderen en nieuwsgierig worden? Dat zij niet alleen maar tot zich nemen in de lessen wat zij denken dat belangrijk wordt gevonden omdat ze er een cijfer of beoordeling voor krijgen? Met name in de hoogste leerjaren beleven de docenten dat de meer in algemene zin vormende lessen meer en meer lijden onder druk van naderende examens. Docenten zelf voelen de druk om de daartoe behorende lesstof te behandelen en maken zich zorgen over hoe zij in deze lessen kunnen zorgen dat leerlingen bereid zijn zich te verbinden met leerprocessen en ervaringen die niet direct van nut lijken te zijn voor de eindexamen.

De komende vier jaar gaan PO- en VO-scholen samen met het lectoraat Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs aan de slag om dit belangrijke aspect van het vrijeschoolonderwijs-

hoe je leerlingen helpt om hun eigen weg te gaan vinden- door middel van (actie) onderzoek verder zichtbaar en inzichtelijk te maken en om al handelend verder vorm te geven aan onderwijspraktijken die passen bij de intenties van het vrijeschoolonderwijs en bij de behoeftes van huidige leerlingen en de samenleving.

Literatuur referenties

- Biesta, G.J.J. (2011a). De school als toegang tot de wereld.: een pedagogische kijk op goed onderwijs. In R. Klarus en W. Wardekker (Eds.). *Wat is goed onderwijs? Bijdragen uit de pedagogiek* (p. 15-35). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Biesta, G.J.J. (2011b). Het beeld van de leraar. Over wijsheid en virtuositeit in onderwijs en onderwijzen. *Tijdschrift voor lerarenopleiders (VELON/ VELOV)*, 32(3), 4-11.
- Bond van Vrije Scholen, Projectgroep actualisering leerplan onderbouw (2000). *De bronnen van het leren. Een visie op het onderwijs aan 6-12 jarigen*. Driebergen: De Bond van Vrije Scholen
- Krijger, A. (2018). *Brede vorming als ruimtescheppend gebeuren*. Leiden: Hogeschool Leiden
- Lutters, F. (2018). *Reizen door Periodeland. De waarde van periodeonderwijs in de vrijeschool*. Leiden: Hogeschool Leiden.
- Mayo, A.Y. (2015). *Lectorale rede Autonomie in verbondenheid. Waarde(n)vol onderwijs voor nu en de toekomst*. Leiden: Hogeschool Leiden.
- Snijkers, S. (2018). *Heb je dit kind gezien? Over begeleiding van hoogbegaafde leerlingen in de vrijeschool*. Leiden: Hogeschool Leiden.
- Steiner, R. (2000). *The Riddle of Humanity*. Sussex: Rudolf Steiner Press



Over de auteur

Aziza Mayo is lector Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs bij de Hogeschool Leiden.

Dit artikel is verschenen als bijdrage in de publicatie *De Staat van het Vrijeschoolonderwijs* van de Vereniging van vrijescholen (mei 2018).

De illustratie op het titelblad is afkomstig uit een Periodeschrift van een leerling van de Stichtse Vrije School in Zeist



Deze publicatie is beschikbaar onder de licentie Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GelijkDelen 4.0. Internationaal Wanneer je gebruik wilt maken van dit werk, hanteer dan de volgende methode van naamsvermelding: Aziza Mayo, De stand van het vrijeschoolonderwijs: Samen bewegen naar onderwijs dat blijft vormen voor het leven, CC-BY-NC-SA 4.0 gelicenseerd.

De volledige licentietekst is te lezen op <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/> of stuur een brief naar Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

